

מסורת הש"ס

- א. ברכות לז. א.
- ב. (הבטוח) ברכות ב. א.
- ג. ברכות לז. א.

גרוסות

גבורות ויש נוסח: גבורות.
גבורות גשמים ובכמה כתיי ומקורות: גבורות גשמים בתחית המתים.
האחרון של תגיש גם: האחרון. ויש הגשמים אלא סימן קללה ויש כתיי ומקורות: אין הגשמים סימן ברכה ויש סבורים שזו היא רק לשון נקיה, וראה כעיונים.
בענות ויש גם: בעות.
ר' יהודה אומר ויש במקורות: ר' יהודה אומר משום בן בתירה.
דקתני מזכירין כתיי: מזכירין ויש: דתנן מזכירין.
ושאלו כתיי: ושאלו את הגשמים.

א משנה מאימתי מאיהו יום בשנה מזכירין גבורות גשמים, שאומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בתוך התפילה? ר' אליעזר אומר: מיום טוב הראשון של חג הסוכות. ר' יהושע אומר: מיום טוב האחרון של חג זה. אמר לו ר' יהושע: והואל ואין הגשמים אלא כאשר הכל יושבים בסוכה הרי זה סימן של קללה לישראל, למה הוא מזכיר גשמים? אמר לו ר' אליעזר: אף אני לא אמרתי לשאול ולהתפלל בלשון בקשה שיררו גשמים אלא להזכיר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בעונתו. אמר לו ר' יהושע: אם כן שהזכרה היא לשיטתך רק זכרון בלא בקשה כלל. לעולם היא מזכיר את הגשמים בכל ימות השנה גם בקיץ!

א מזכירין גבורות גשמים? רבי אליעזר אומר: מיום טוב הראשון של חג. רבי יהושע אומר: מיום טוב האחרון של חג. אמר לו רבי יהושע: והואל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג, למה הוא מזכיר? — אמר לו רבי אליעזר: אף אני לא אמרתי לשאול, אלא להזכיר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בעונתו. — אמר לו: אם כן לעולם יהא מזכיר!

אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים. רבי יהודה אומר: העובר לפני התיבה (שליח צבור המתפלל) ביום טוב האחרון זה המתפלל תפילת המוסף מזכיר בה את הגשמים, ואילו הראשון אינו מזכיר, ולהיפך עושים בסיום תקופת בקשת הגשמים: ביום טוב הראשון של פסח שהוא סוף זמן שאילת גשמים, הראשון המתפלל שחרית, מזכיר, והאחרון המתפלל מוסף שוב אינו מזכיר.

ב גמרא תחילה שואלים: תנא היכא קאי דקתני "מאימתי" (התנא היכן הוא עומד, על מה הוא נסמך, שהוא שונה "מאימתי") שנראה שהוא ממשיך מהנחה ברורה שיש חובה של תפילה על הגשמים, וזאת ממשיך בשאלה מאימתי מזכירים ומה ומשיבים: תנא התם קאי (שם הוא עומד) על מקור זה הוא נסמך, דקתני (נשונה) במסכת הראשונה בתלמוד, ברכות: מזכירים גבורות גשמים בכרכה על תחית המתים, ושואלין (מבקשים) שירדו גשמים בכרכת השנים, והבדלה של מוצאי שבת וחג אומרים בכרכת "חונן הדעת". ועל סמך משנה זו שקבעה את חיוב הבקשה שבחזרה קתני (שנה) כאן מאימתי מזכירים גבורות גשמים: ושואלים: אם כן, וליתני התם

(ושישנה פרטי הלכה זו שם) ומאי שנא דשבקיה עד הכא (במה שונה. מדוע, הניח את הדבר עד כאן) מתחילת סדר זרעים עד מסכת זו שבסוף סדר מועד?!

מיהו, עד השתא לא רמי עליה חובה, אבל ביום טוב ראשון — חובה לרצות לפני שאלה, שכל הבא לבקש מקדים ומרצה. ואסימן קללה לא קפדין, ורבי יהושע קפיד. התם קאי — פירוש: בסדר זרעים, בברכות, פרק "אין עומדין" (לג, א) וליתני התם מאי שנא כו'. כלומר, אמאי תנא הכא במועד מאי דתני התם בסדר זרעים.

עיונים

סדר המסכתות / מסכת תענית סדורה לפני רוב הסדורים, אף כי יש גם שיטות אחרות, וראה במאירי) אחרי מסכת ראש השנה. והרמב"ם מסביר כי אחר שעסק התנא וגמר לברר דיני המועדים הכתובים ומפורשים בתורה, החל לפרש מועדים שהם מדברי הנביאים, והתעניות נזכרות בדברי הנביאים (ר' ישעיה פרק נח) ובפרט תעניות קבועות לזכר החורבן (בבבב). רש"י שהוסיף כי כיון שהזכור דיני תקיעות כראש השנה, ואף בתעניות תוקעים כעין זה (וכפי שמבואר שם) נסמכה מסכת זו לראש השנה, ואף לענין תפילה ותענית על הגשמים במונח, לאחר שדובר במסכת ראש השנה על יום הדין לגשמים (מלא"ש).

סימן קללה בחג / רש"י (וכן מובא בשם ר"ג גאון) פירש, כמבואר במסכת סוכה, שירידת גשמים בחג הסוכות נחשבת כנופיה לישראל שאין הקב"ה חפץ במצוה זו שלהם, והמאירי פירש בפשטות, שעל ידי הגשמים נמנעים אנשים מלקיים את המצוה כתיקונה. ואף שיש סבורים שאין מצוה חיובית של אכילה בסוכה אלא בלילה הראשון ואינו סימן קללה אלא אז, מכל מקום ירדדם אינה סימן ברכה (וראה בגרוסות). וכל שכן לדעת ר' אליעזר עצמו הסבור שיש חיוב אכילת תתי סעודות בסוכה בכל יום מימי החג.

משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו / היו פירושו כי זה היה הנוסח שהזיע ר' אליעזר לאומרו: "משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו" (וראה ברי"ה) אבל רוב המפרשים סבורים שיבעונתו הוא רק דברי הסבר של ר' אליעזר, לומר שאף שמזכירים כל השנה — הכוונה היא שיבוא בעונתו הראויה (ירטב"א ועוד).

הזכרה בסוכות ובפסח / בירושלמי מובא נמוק נוסף להלכה זו, שתקנו שברוב רובם של החגים

מאימתי מזכירין גבורות גשמים — שאומר "משיב הרוח ומוריד הגשם". ונגמרה מפרש טעמא אמאי קרי ליה גבורות גשמים — מפני שירדו בגבורה, שנאמר "עושה גדולות" וגו'. סימן קללה בחג הן — כדלמירין נמסכת סוכה בפרק "הישן" (כח, ב): מאימתי מותר לפנות — משתסרת המקפה, משל לעבד שני, למוזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו, ואמר לו אי אפשי בשמושך. לומר: כשהגשמים יורדין לסוכה הכל יושבין, ונראה שאין הקדוש ברוך הוא חפץ ששחמט לפניו, ואמאי מתחילין להזכיר גבורות גשמים בחג, ונראה שהוא מתפלל שיבא מטר בחג? לא אמרתי לשאול — שימפלל על הגשמים בחג, כגון "ומן טל ומטר". אלא להזכיר — שמתחיל להזכיר בחג גבורות של מקום שמוריד גשמים, בעונתו — לומר: זונמו. אם כן — ואמאי פוסק נפסק מלהזכיר?

גמרא תנא היכא קאי — כלומר, מדקתני "מאימתי" מכלל דפשיטא ליה להאי תנא דמייצוס להזכיר, והיכא מוין דמחייב להזכיר? התם קאי — "מזכירין גבורות גשמים כו'" נמסכת ברכות, וליתני התם — נמסכת ברכות, סמוך דתני מזכירין, ליתני מאימתי, מאי שנא דשבקיה עד הכא — כלומר, האי דקמני הכא נסדר מועד מאימתי — ליתני התם, דקתני מזכירין, נמסכת ברכות היינו סדר זרעים. עד הכא — עד סדר מועד.

תוספות

מאימתי מיום טוב האחרון של חג — שמיני, דלא יתבון בסוכה. ואפילו האידינא אינו אלא מדרבנו, משום ספיקא. ואף על גב דבאינון בקביעא דירחא — גזרה שמא יחזור הדבר לקלקולו, או משום מנהג אבותינו בידינו, כדאיתא בפרק קמא דביצה ד, ב, ולכן מדכרינו. אבל כל שבעה — לא, שהגשמים בימי סוכה סימן קללה הן, כדתנן פרק שני דסוכה (כח, ב): משל לעבד וכו'.

אם כן — אם אתה אומר מזכירין אף על פי שאין שואלין, והואל ומטעם בעונתו — אף בקיץ וזכור, ומה אתה נותן סימן מיום טוב הראשון? ור' אליעזר אומר בברייתא בגמרא: כל הקיץ, אם בא להזכיר — מזכיר, דלעולם בעונתו משמע. מיהו, עד השתא לא רמי עליה חובה, אבל ביום טוב ראשון — חובה לרצות לפני שאלה, שכל הבא לבקש מקדים ומרצה. ואסימן קללה לא קפדין, ורבי יהושע קפיד. התם קאי — פירוש: בסדר זרעים, בברכות, פרק "אין עומדין" (לג, א) וליתני התם מאי שנא כו'. כלומר, אמאי תנא הכא במועד מאי דתני התם בסדר זרעים.

תהיה הזכרה של הטל דזקא, משום שהטל (כמבואר להלן בגמרא) הוא סימן של ברכה ללא פפקוק וללא סבל.

אורח ה הלכה

זמני הזכרת הגשמים / מתחילת לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בתפילת מוסף של יום טוב האחרון של חג הסוכות, ופוסקים מלהזכיר את הגשם בתפילת המוסף ביום טוב הראשון של חג הפסח. כדברי ר' יהודה, שנפסקה הלכה כמותו בגמרא. (שירע אירח קיד, א) מזכירים גשמים בתחית המתים / מזכירים את הגשמים (בנוסח: "משיב הרוח ומוריד הגשם") בברכת תחית המתים כל ימות החורף, ובימות הקיץ יש מנהגים חלוקים; מנהג הספרדים (וכן החסידים בק האשכנזים) שאומרים "מוריד הטל", ואילו מנהג אשכנזים שאין אומרים זאת כלל. (שם סעיף א—ב)

שואלים בכרכת השנים / יש לומר בימות הגשמים (בזמנים הקבועים לכן, כאשר מבואר בגמרא) בקשה על הגשם — "ותן טל ומטר". ומנהג אשכנזים לומר אותו נוסח עצמו בכרכת השנים, אלא שבימות הגשמים מוסיפים מלים אלה, ובימות החמה אומרים רק "ותן ברכה", ואילו למנהג הספרדים יש נוסח שונה למגרי בכרכה זו, שבקץ הוא מתחיל בנוסח "ברכוננו ובחורף בנוסח "ברך עלינו" (טור). (שם סעיף א)

הבדלה בחונן הדעת / במוצאי שבת או יום טוב אומרים הבדלה בכרכת "חונן הדעת". (שם רצד, א)